

ФРАНШИЗА В АГРОСТРАХУВАННІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РІВЕНЬ ІДШКОДУВАННЯ

Досліджено поняття франшизи як одного із базових понять страхового договору у контексті страхової практики за останні кілька років, які напрацьовані страховими компаніями. Встановлено, що ринок аграрного страхування є досить мінливим, умови та правила страхування постійно змінюються та вдосконалюються. Сільськогосподарські підприємства укладаючи договори страхування, не завжди отримують належне страхове відшкодування, що досить часто пояснюється високим рівнем франшизи. Підкреслено, що розуміння суті та видів франшизи, страхового покриття є досить важливими складовими при укладанні договорів страхування аграрних ризиків.

Постановка проблеми

В Україні аграрне виробництво пов'язане зі системними, висококорельованими, катастрофічними ризиками, як повінь, засуха, вимерзання. Ці ризики зумовлюють отримання сільськогосподарськими виробниками у певні роки збитків, які у багатьох випадках унеможливають продовження діяльності. У такі несприятливі роки уряд змушений надавати невідкладну допомогу потерпілим сільськогосподарським виробникам, витрачаючи значні кошти з резервного фонду Кабінету Міністрів України та державного бюджету. Така ситуація зумовлює високий рівень невизначеності у сільському господарстві, підвищує вартість кредитів, без яких аграрне виробництво неможливе, та збільшує частку їх неповернення. Одним із шляхів подолання цієї проблеми є страхування як метод управління ризиками у сільськогосподарському виробництві та способом розподілу ризиків між аграрієм й страховою організацією. Але, за підрахунками вчених та спеціалістів, наразі в Україні є застрахованими близько 3 % ризиків у сільськогосподарському виробництві, тоді як у більшості західних країн цей показник сягає 70–80 %. Крім того, залишаються проблемою і невисокі ставки за страховими договорами із аграрного страхування, які пояснюються високим рівнем франшизи. Тому, виникає проблема розкриття сутності поняття франшизи, її видів та як запровадження франшизи у договорі страхування впливає на відносини страховика і страхувальника, які договори страхування є більш вигіднішими для клієнта: із визначеним рівнем франшизи чи з окресленим рівнем страхового покриття.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Наразі ринок аграрного страхування є досить слабким, договори страхування укладаються не систематично, а час від часу, що не створює замкненої системи ризик-менеджменту на підприємстві. Керівники сільськогосподарських підприємств іноді, укладаючи договори страхування, не одержують кваліфіковану допомогу щодо окремих понять у договорі. Так, невирішеною є проблема франшизи, яка коливається із страхування аграрних ризиків від 10 до 50%, що, з однієї сторони, здешевлює страхові продукти, а з іншої, не забезпечує належну виплату при настанні страхового випадку. Вивчаючи стан страхування ризиків в аграрній сфері, вітчизняні науковці К. С. Базилевич, В. Д. Базилевич, Н. П. Брязгун, О. Є. Гудзь, М. Я. Дем'яненко, С. А. Навроцький, С. С. Осадець, М. В. Мних, П. А. Лайко, П. А. Стецюк розкривають перспективи та напрями розвитку страхування у цій сфері. Вказуючи на важливість франшизи у страховій справі, наразі науковці виділяють її навіть в окремий принцип страхування [12, с. 22; 11, с. 31]. Неодноразово питання високої франшизи піднімалося у пресі, на телебаченні, підкреслюючи, що необізнаність потенційних клієнтів страхових організацій і страхувальників може призвести до конфліктів між сторонами страхової угоди. Тому, вирішення і чітке окреслення поняття франшизи у страховій справі і, зокрема, при страхуванні ризиків у аграрній сфері покращить власне суть страхових відносин і страхування загалом.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес механізму розрахунку франшизи та страхового покриття у страхуванні ризиків аграрного виробництва як однієї із складових системи управління ризиками. При проведенні аналізу стану страхування у сільськогосподарському виробництві використано економіко-статистичний метод дослідження. Для визначення місця франшизи при укладанні договорів страхування у сільськогосподарському виробництві застосовано абстрактно-логічний метод. Інформаційною базою дослідження стали дані про діяльність страховиків в Україні Міжнародної фінансової корпорації за проектом «Розвиток агрострахування в Україні».

Результати досліджень

Наразі можна говорити, що майже за двадцятирічний період страховики та аграрії накопичили певний досвід у сфері страхування сільськогосподарських ризиків. Особливістю даного страхування є те, що ринок аграрного страхування є досить мінливим, адже спершу були популярними класичні види страхування, які залишилися у спадок від радянської системи страхового захисту, пізніше вийшли нові види страхування, що пропонувалися комерційними страховими компаніями. Була запроваджена як обов'язкова форма страхування ризиків у сільськогосподарському виробництві, так поряд розвивалися і власні страхові продукти вітчизняних страхових компаній на добровільних засадах. З 2000-х років, запозичивши практику зарубіжних страховиків, впроваджувалися

абсолютно нові страхові продукти – страхування на основі погодних індексів, індексу врожайності, але їх популярність є невисокою.

За вказаний період неоднаковою була і кількість страхових організацій, які безпосередньо впливали на формування ринку аграрного страхування. Так, у 2005–2008 рр. близько 60 страхових компаній займалося страхуванням урожаю за програмою субсидованого страхування. З 2009 р. уряд припинив таку практику і кількість страховиків різко скоротилася до 17 компаній. Наразі близько десяти - п'ятнадцяти страхових організацій постійно знаходяться на ринку. Основними учасниками є «Оранта», «Уніка», «Провідна», «Інго-Україна», «УАСК», «PZU», «НДІ», «Брокбізнес», «УПСК», «Аска», «Аско-Довбас Північний», «Українська Екологічна страхова компанія», «Оранта-Січ», «Універсальна», страхова група «Тас». Ці страховики стали лідерами на ринку у період 2009–2011 рр. На перші шість компаній припадає майже 90 % зібраних страхових платежів і понад 86 % здійснених страхових виплат [6, с. 63].

Це говорить про те, що лише невелика кількість страховиків на постійній основі має бажання і, відповідно, ресурси для страхування агроризиків, а інші – лише часвідчасу виходять на ринок і лише за умови державної підтримки. Адже, розроблення страхових продуктів та вихід на ринок агрострахування вимагає серйозних підходів у розробленні страхових продуктів й висококласних спеціалістів, які досконально володіють виробничим процесом у сільському господарстві та можуть правильно визначити страхові тарифи і збитки після настання страхових випадків. На жаль, такі спеціалісти присутні не у всіх страховиків.

Як показує практика, аграрії переважно намагаються застрахувати посіви, які передані у заставу. Це – посіви зернових культур, ріпаку, кукурудзи, цукрового буряка і соняшника. Обсяги страхування є досить незначними – у 2011–2012 рр. на літо аграрії страхували близько 500 тис. га посівів у сезон. Близько половина застрахованої площі – озима пшениця, а так як сільськогосподарські підприємства беруть переважно короткострокові кредити, то саме вони передаються на страхування. Сума зібраних страхових премій за сезон складає 90–100 млн грн і укладається не більше 1800 договорів страхування. Страхова премія у середньому складає 3,5 %, але за окремими культурами середні ставки вищі, зокрема соняшник – 3,55 %, кукурудза – 4,2 %, цукровий буряк – 3,6 %, соя – 4,6 %. Такі невисокі тарифні ставки пояснюються тим, що за посівами, які передані у заставу, зазвичай, обираються договори з безумовною франшизою, яка іноді сягає 40–50 %. Така умова забезпечує лише відшкодування катастрофічних ризиків, а дрібні ризики залишаються невідшкодованими [10].

Влітку 2012 р. спостерігалася посушлива погода, в деяких районах дощів не було по 40–60 днів зі стійким високим температурним фоном. Ця ситуація була характерною для південних і східних областей України. Відповідно, найбільше заяв до страхових організацій про виплату відшкодування надійшло саме з цих регіонів (Дніпропетровської, Луганської, Запорізької та Херсонської областей). Але варто зауважити, що в силу високого рівня франшизи виплати страхового

відшкодування не відбулося або відбулося, але не у повному обсязі. Має місце недострахування ризиків, ця частка, враховуючи розмір франшизи, може бути досить високою [10].

На прикладі кількох умовних страхових компаній розглянемо, яке відшкодування одержить страхувальник, при різних видах і розмірах франшизи. Припустимо, що площа посівів складає 200 га, витрати на один га становлять 1000 грн. Компанія А пропонує страховий тариф 3 %, франшиза складає 30 %, компанія Б пропонує страховий тариф 2,5 %, франшиза – 40 %, розрахуємо страхове відшкодування при повній загибелі культури із такого виду страхування, як страхування витрат на вирощування врожаю (варіант 1); страхування майбутнього врожаю, якщо урожайність пшениці складає за попередні п'ять років по господарству 40 ц/ га, ціна реалізації одного центнера 100 грн, врожайність склала 14 ц/га за інших однакових умов (варіант 2); страхування майбутнього врожаю при франшизі від збитків по культурі (варіант 3) (табл.1).

Таблиця 1. Розрахунок страхового відшкодування за різних умов трахування

Компанія	Страхова сума, грн	Страховий тариф / премія (грн)	Франшиза % / грн	Збиток / страхове відшкодування, грн
<i>Варіант 1.</i> Страхування витрат на вирощування врожаю при франшизі від страхової суми				
Страхова компанія А	200 000	3 % / 6 000	30 % / 60 000	200 000 / 140 000
Страхова компанія Б	200 000	2,5 % / 5 000	40 % / 80 000	200 000 / 120 000
<i>Варіант 2.</i> Страхування майбутнього врожаю при франшизі від страхової суми по культурі				
Страхова компанія А	800 000	3 % / 24 000	30 % / 240 000	520 000 / 280 000
Страхова компанія Б	800 000	2,5 % / 20 000	40 % / 320 000	520 000 / 200 000
<i>Варіант 3.</i> Страхування майбутнього врожаю при франшизі від збитків по культурі				
Страхова компанія В	800 000	4 % / 32 000	30 % / 156 000	520 000 / 364 000

Джерело: розраховано за даними Міжнародної фінансової корпорації за проектом «Розвиток агрострахування в Україні».

Як видно із наведених даних табл. 1, чим більший розмір франшизи, (у нашому прикладі 40 %), тим менший розмір страхового відшкодування. Крім того, страхування за першим варіантом є дешевшим видом страхування для аграріїв, але це страхування не відшкодовує витрат господарства. При страхуванні майбутнього врожаю із застосуванням франшизи господарство може відшкодувати витрати, понесені при вирощуванні культури, а при нижчому рівні франшизи одержати і відшкодування неотриманого прибутку. При порівнюванні

страхування майбутнього врожаю при франшизі від збитків за культурою ми маємо високий страховий тариф 4%, у варіанті 2 страхова компанія запропонувала нам 3%, тобто, на перший погляд, різниця несуттєва у ставці тарифів, але суттєва – при розрахунку страхової премії і досить відчутна при розрахованому страховому відшкодуванні. В останньому випадку ми будемо мати не лише відшкодування понесених витрат сільськогосподарським підприємством, але і відшкодуємо частину неодержаного прибутку.

Тому, укладання договорів страхування з високим рівнем франшизи суттєво зменшує розмір відшкодування, крім того, має значення і вид страхування та інші умови, які не завжди чітко можна побачити, укладаючи страховий договір.

Розглянемо, як франшиза представлена у нормативно-правових документах. Відповідно до Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року, № 85/96-ВР – це частина збитків, що не відшкодовується страховиком згідно із договором страхування [8]. Аналогічне визначення ми зустрічаємо і в Законі України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів» від 1 липня 2004 року, № 1961-IV [7]. Тобто франшиза розглядається як одна із форм участі страхувальників власними засобами у покритті збитків. Іншою формою такої участі є власне утримання страхувальника, а саме той обґрунтований рівень страхової суми, в межах якої страхувальник залишає на своїй відповідальності долю страхових ризиків. Завдяки цьому поєднанню досягається поєднання самострахування та страхування. Звільнення страховика від виплати незначного збитку у розмірі встановленої франшизи надає змогу зробити простішим і дешевшим порядок відшкодування збитків і, відповідно, знизити тарифні ставки. Разом із цим, страхувальники зацікавлені у вжитті превентивних заходів перед третіми особами, оскільки при цьому частина ризику утримується на їх відповідальності [2, с. 47; 4 с. 16].

Крім базового терміну страхової угоди, можна зустріти й інші визначення франшизи – як бізнес-система, що виставлена на продаж на основі франчайзингу, як межі відхилення кількості товару від вказаного у договорі [3], але наразі найбільшого розвитку це поняття одержало саме у комерційному страхуванні [9]. Етимологічно слово «франшиза» походить від французького franchise, що означає пільга, привілей. Тому це, в першу чергу, привілей страховика, який надається для того, щоб не відшкодовувати дрібних ризиків за укладеними договорами страхування.

Наразі у практиці вітчизняних страховиків застосовуються два види франшизи: умовна (інтегральна) та безумовна (ексцедентна) [11, с. 31]. Умовна франшиза звільняє страховика від відповідальності за збитки, які не перевищують встановленої франшизою межі, і зобов'язує його покривати збитки повністю, якщо її розмір перевищує франшизу. Безумовна франшиза звільняє страховика від компенсації визначеної нею суми, незалежно від величини збитків. При ній страхове відшкодування завжди дорівнює різниці між збитками та безумовною франшизою. Відмінність між умовною та безумовною

франшизою полягає у тому, що безумовна франшиза – це частина збитку, що не підлягає відшкодуванню страховиком і віднімається при розрахунку страхової виплати із її загальної суми, а умовна франшиза означає, що у випадку, коли збитки за страховим випадком не перевищили розміру франшизи, то страховик страхувальнику не виплачує відшкодування. У тому разі, якщо збитки перевищили розмір франшизи, страхова виплата здійснюється повністю.

Для потенційного клієнта, або страхувальника умовна франшиза є вигіднішою, тому що навіть якщо розмір збитків перевищить розмір франшизи, страхова виплата буде здійснена у повному обсязі. Використання цієї франшизи у договорі страхування є більш дорожчим. Наразі розмір франшизи визначається за узгодженням сторін, крім випадків, де вона обумовлена законодавством, тобто у добровільних видах страхування франшизу страховики встановлюють самостійно. У виданому договорі страхування або страховому полісі, не обов'язково буде вказана франшиза, тому варто наполегливо знайомитися саме із Правилами страхування, відповідно до яких страхується той чи інший об'єкт.

У практиці страхування сільськогосподарських культур в Україні, як правило, застосовують безумовну франшизу. Отже, якщо немає спеціального уточнення у договорі страхування, то під «франшизою» слід розуміти «безумовну франшизу». Класичне та найбільш розповсюджене застосування франшизи передбачає, що вона задається у відсотках до страхової суми, але при страхуванні аграрних ризиків існують певні особливості, що реалізуються у різних способах застосування франшизи, про які говорилося вище (рис. 1).

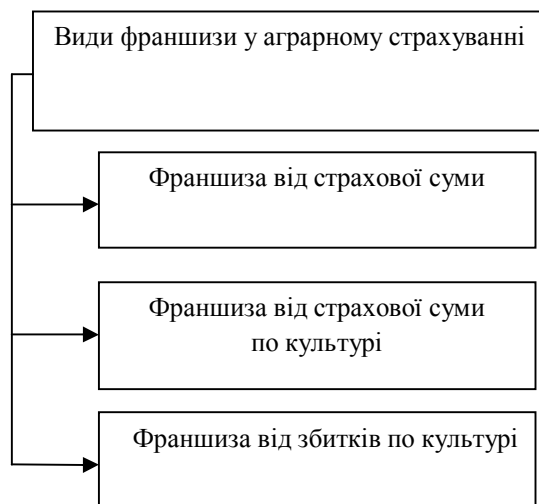

Рис. 1. Види франшизи в аграрному страхуванні

Джерело: власні дослідження

Останнім часом на ринку страхування аграрних ризиків все частіше використовується таке поняття як страхове покриття. Вітчизняне законодавство цей термін не окреслює. Виходячи з досвіду вітчизняних страхових компаній, під поняттям покриття при страхуванні врожаю, розуміємо – відсоток врожаю (врожайності), у межах якого страховик гарантує відшкодування збитку. Наприклад, якщо покриття врожайності складає 70 %, то це означає, що гарантований (прийнятий на страхування) рівень врожайності складає 70 % від очікуваної врожайності, зазначеної в договорі страхування. У такому випадку, фізичним збитком з одиниці площі, вважатиметься падіння врожайності нижче гарантованого (застрахованого) рівня, тобто нижче 70 % від середньої врожайності культури підприємства за певний період.

У практиці страхування можливі випадки одночасного використання франшизи і покриття. Тоді фізичний збиток розраховується так само, коли застосовується покриття, але збиток у грошовому вимірі відшкодовується не повністю, а за вирахуванням відсотку франшизи. При цьому, застосовується франшиза від збитку.

На конкретному прикладі розрахуємо за рівних умов вартість страхового захисту із франшизою та встановленим покриттям. Припустимо, що господарство планує застрахувати 200 га посівів озимої пшениці. Середня врожайність пшениці за попередні п'ять років за господарством склала 40 ц/га. У поточному році господарство одержало врожайність 14 ц/га. Ціна реалізації центнера продукції – 100 грн. Страхова компанія А пропонує страховий тариф 5 %, та франшизу від страхової суми за культурою – 30 %. Страхова компанія Б пропонує страховий тариф 5 % та страхове покриття 70 %. Страхова вартість врожаю складе 800 000 тис. грн. Вартість отриманого врожаю – 280 000 грн. Страхова сума дорівнює страховій вартості. Страхова премія у компанії А складе 40 000 грн., у компанії Б – 28 000 грн. Тому, за рівних умов вартість страхового захисту для виробника є меншою, коли застосовується покриття, ніж при франшизі.

У страховій практиці є й інші способи застосування цих двох понять. Звичайно, лише потенційний клієнт має право вибору умов страхування і відповідно страхової компанії, але це потребує спеціальних знань та консультування, в яких не завжди зацікавлена страхова компанія.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Для кожного сільськогосподарського підприємства є досить важливою проблемою вирішення питання вибору умов страхування та пояснення окремих страхових термінів. Навіть, на перший погляд, за однакових умов страхування, є свої нюанси, які варто враховувати при укладанні договорів страхування. Звичайно, звертатися до експертів-спеціалістів досить дорого та економічно недоцільно, тому слід прораховувати розмір франшизи, її вид, умови розрахунку,

страхове покриття на конкретних прикладах для свого господарства, вести статистику збитків господарства за окремими культурами та за полями, слідкувати за всіма нововведеннями у сфері страхування аграрних ризиків, адже цей ринок досить мінливий.

Франшиза є специфічним інструментом страховиків, закріплення лише визначення франшизи у нормативних документах, на нашу думку, не відповідає тому обсягу відносин, які виникають між страховиком та страхувальником, пов'язаних з цим інститутом. У законі України про страхування має бути визначено і види франшизи у класичному розумінні, деталізація, як її можна застосовувати при страхуванні аграрних ризиків у спеціальному законі, який буде регламентувати цю сферу.

Надалі плануємо розглянути поняття часової франшизи, яка має місце при страхуванні тварин. У договорах можна зустріти і тимчасову франшизу, що діє певний проміжок часу, про яку майже відсутня інформація у спеціальній літературі. Тому, надалі плануємо вивчити поняття часової та тимчасової франшизи та показати їх вплив на формування страхового відшкодування при укладених договорах страхування аграрних ризиків.

Література

1. *Базилевич В. Д.* Страхова справа / *В. Д. Базилевич, К. С. Базидевич.* – К.: Товариство «Знання», КОО, 1997. – 216 с.
2. *Вовчак О. Д.* Страхування: навч. пос., 3-тє видання, стереотипне / *О. Д. Вовчак.* – Львів: «Новий Світ-2000», 2006. – 480 с.
3. *Лукаш Ю. А.* Энциклопедический словарь-справочник руководителя предприятия [Электронный ресурс] / *Ю. А. Лукаш.* – М.: Книжный мир, 2004. – 1504 с. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ua>.
4. Методичні рекомендації із страхування сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень / [*Б. Р. Ахіджанов, П. А. Стецюк, О. Є. Гудзь, С. А. Навроцький, Н. П. Брязгун*]; К.: ННЦ «ІАЕ» УААН, 2012. – 130 с.
5. *Мирошниченко Н.* Франшиза в страховании: занимательная арифметика [Электронный ресурс] / *Н. Мирошниченко, М. Пуслис.* – Режим доступа: <http://forinsurer.com/public/10/02/04/4024>.
6. *Навроцький С. А.* Стан та тенденції розвитку сільськогосподарського страхування / *С. А. Навроцький* // *Фінансова система.* – 2012. – № 1. – С. 61–68.
7. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів [Електронний ресурс]: Закон України від 1 лип. 2004 р. № 1961-IV. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15>
8. Про страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 7 берез. 1996 р.

№ 85/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>

9. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://slovari.yandex.ua>.
 10. Рынок аграрного страхования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://agroinsurance.com/statistika/>
 11. Страхування: підручник / [Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Остадець] – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
 12. Яворська Т. В. Страхові послуги: навч. пос. / Т. В. Яворська – К.: Знання, 2008. – 350 с.
-
-